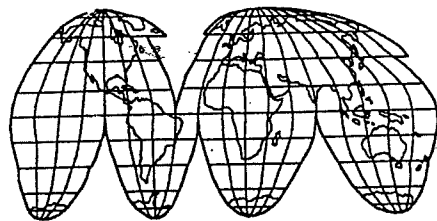

MAAILMALLA TUTKITTUA

Tähyilemme tieteen ja käytännön ilmiöitä lähellä ja kaukana: Olemme jo - ainakin henkisesti - jättäneet hyvästit laitoshuollolle. Mutta onko avohuoltokaan muuta kuin huonosti naamioitua laitoshuoltoa? Onko tullut aika ryhtyä keskustelemaan täydestä integraatiosta?

TIMO SALOVIITA

TUKINESTI 1-2/1993

Normaalisuutta ja integraatiota tarjottiin ensimmäistä kertaa 1960-luvulla kehitysvammaisille tarkoitettujen palvelujen tavoiteohjelmaksi. 1990-luvulle tultaessa nämä tavoitteet on Suomessa hyväksytty ainakin puheiden ja kirjoitusten tasolla. Nykyään niitä luonnehditaan kunnianarvoisesti "kehitysvammahuollon keskeisiksi periaatteiksi". Käytännössä keskeistä on silti laitoshuolto kehitysvammaisten julkisesti tuetun asumisen yleisimpänä muotona, normaali-luokalta poistaminen kehitysvammaisten lasten opetuksen järjestämistapana ja työelämästä sulkeeminen tapana järjestää kehitysvammaisten aikuisten suhteet työnte-koon.

Edes vaatimukset normalisaatiosta ja integraatiosta eivät ole ulottuneet kovin pitkälle. Tavoitteiksi ovat riittäneet asuntolat, ryhmäkodit, päivähuollot, suojatyökeskukset ja erityisluokat. Ne kaikki sisältävät palveluja, jotka ovat kehitysvammaisille ihmisille tärkeitä. Mutta miksi nämä tärkeät palvelut yhä halutaan tarjota muodoissa, jotka erottavat vammaiset ihmiset muista? Mihin jäivät "keskeiset periaatteet"?

★

Integraatiovaatimusten puolinaisuus tuntuu viittaavaan jonkinlaiseen uskon puutteeseen täyden integraation mahdollisuuksia kohtaan. Kriisis-

sä ei kuitenkaan ole itse tavoite, vaan keinot, joilla siihen on pyritty

Keinoja on tähän asti hallinnut perinteinen yksilökeskeinen kuntoutusajattelu. Siinä yhteisöön liittymisen ennakoehdoksi nähdään yksilön kuntoutuminen. Kuntouttaminen tulisi vuorostaan tapahtua yhteisön ulkopuolella olevissa erityisympäristöissä. Mallin mukaan jokaisen pitää itse ansaita pääsy normaaliyhteisöön sillä, että hän saavuttaa kuntoutustavoitteensa. Jos henkilö ei saavuta annettuja tavoitteita, häntä ei pidetä valmiina astumaan yhteiskuntaan.

Vanhaa kuntoutusajattelua on jo kauan pidetty

vanhentuneena. Siitä huolimatta se on yhä voimissaan palvelujärjestelmämme rakenteissa ja sisällöissä. Muutoksen suuntaa osoitti kuitenkin jo Maailman Terveysjärjestön WHO:n 1970-luvulla tekemä vammaisuuden määrittelytyö. Siinä vammaisuuden keskeiseksi ulottuvuudeksi tunnistettiin yksilön ja ympäristön välinen suhde, joka eri tavoin rajoitti vammaisen henkilön elämää. Asioiden ajattelu uudelleen WHO:n tarjoamasta näkökulmasta tarjoaa kuntoutusmallille vaihtoehdon, jota voi kutsua tuetun yhteisöön liittymisen malliksi.

Perinteisesti on esimer-

kiksi ajateltu, että jos perhe ei jaksaa hoitaa vammaista lasta kotonaan, lapsi voidaan sijoittaa muualle, esimerkiksi laitokseen. Lapseen ollaan valmiita kohdistamaan runsaasti tukitoimia, kuten hoitoa kolmessa työvuo-rossa, mutta vasta sen jälkeen, kun hänet on ensin viety pois omasta ympäristöstään. Tuetun yhteisöön liittymisen mallissa vammaisen henkilön tarvitsema tuki sen sijaan tuodaan suoraan hänen omaan elinympäristöönsä. Esimerkiksi perhettä tuetaan aineellisesti ja henkisesti niin paljon, että vammaisen lapsen kotihoito onnistuu, tietysti edellyttäen, että kotihoito on vanhempien ja lapsen toiveiden mukaista. Vastaavasti lapsen erityisopetukseen tarvittava lisäapu tuodaan hänen omaan koululuokkaansa sen sijaan että apua tarjotaan vasta sen jälkeen, kun lapsi on ensin sijoitettu johonkin erityisympäristöön.

★

Tuetun yhteisöön liittymisen malli antaa kuntoutusmalliin verrattuna merkittäviä lisävoimavaroja kehitysvammaisen henkilön elämään. Kun vammaista ihmistä ei suljeta pois lähiympäristöstään, hän saa tilaisuuden normaalien ystävyyssuhteiden kehittymiseen. Normaaliympäristössä toimiva kehitysvammaisen lapsi tai aikuinen voi käyttää hyväkseen sitä apua ja tukea, jota ympäristö luonnostaan tarjoaa. Normaali-

Kuva: Heikki Laurinoli

liyhteisössä ollessaan hänellä on tilaisuus oppia juuri niitä asioita, joita hän tarvitsee. Opetuksen tehokkuuden kannalta yhteisössä annettu opetus on ylivoimaista verrattuna siihen lopultakin teoreettiseen koulutukseen, jota erityiskoulut pystyvät tarjoamaan. Eristämisen noidankehän murttaminen johtaa "hedelmälliseen kehään", jossa vammaisten ihmisten läsnäolo tavallisessa yhteiskunnassa tarjoaa heille yhä uusia voimavaroja.

Kehitysvammaisille lapsille ja aikuisille annettavassa opetuksessa tuetun yhteisöön liittymisen malliin liittyy ympäristökeskeinen opetuksen järjestämistapa. Siinä opetuksen kohteita ei etsitä jonkin kehityspsykologisen teorian mukaan "vuorossa" olevista asioista, vaan toiminnallisista taidoista, joita kehitysvammaisen henkilö voi heti käyttää omassa ympäristössään.

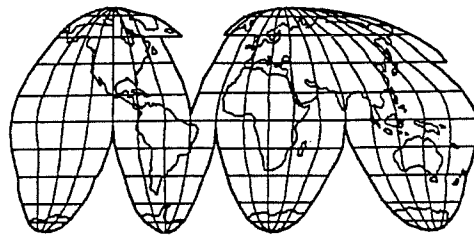
Kehitysvammaisten henkilöiden tuettu yhteisöön liittyminen ei välttämättä tule kalliimmaksi kuin nykyinen malli. Uusi malli vaatii tukihenkilöiden siirtämistä erityisympäristöistä normaaliin yhteisöön. Säästöjen puolelle voidaan laskea se ettei enää tarvita ainoastaan vammaisille ihmisille tarkoitettuja kiinteistöjä. Normaalin yhteisön antama luonnollinen tuki vähentää tarvittavan ammatillisen tuen määrää.

★

Yksilökeskeisen kuntoutusajattelun korvaaminen tuetun yhteisöön liittymisen mallilla poistaa niitä ajatuksellisia esteitä, jotka rajoittavat kehitysvammaisten ihmisten täyden integraation toteutumista. Hahmottelen seuraavassa täyden integraation toteuttamismalleja kolmella keskeisellä alueella, opetuksessa, asumisessa ja työssä.

Opetuksen alueella tuettu täyden integraation

malli edellyttää kaikkien kehitysvammaisten lasten oikeutta käydä koulua omalla normaaliluokallaan. Mihinkään kouluun tai luokkaan ei saisi sijoittaa enemmän vammaisia oppilaita kuin heitä asuu kyseisen koulupiirin alueella. Kun koululuokkaan järjestetään riittävästi apua, jopa syvästi kehitysvammaiset oppilaat voivat käydä koulua tavallisella luokalla. Asiasta tehdyt ulkomaiset tutkimukset osoittavat, että malli toimii. On vain luonnollista, että jos kehitys-

vammaisten lasten ja aikuisten halutaan elävän yhteisössä, myös opetus tapahtuu normaaliyhteisössä. Tekemämme kysely- ja haastattelutkimukset Jyväskylän yliopistossa osoittavat lisäksi, että juuri tätä useimmat vanhemmat haluavat. Yhteiselle koululle ei liioin enää ole lainsäädännöllisiä esteitä, vaikka näin ehkä kuvitellaan.

Olisiko tullut aika korvata "harjaantumiskoulut", erityisluokat ja "opetusyksiköt" kaikille lapsille yhteisellä lähikoululla?

★

Työnteon alueella täysi integraatio edellyttää kehitysvammaisten henkilöiden oikeutta työpaikkaan avoimilla työmarkkinoilla. Suomessa on parin viime vuosikymmenen kuluessa luotu järjestelmä, jossa kehitysvammaiset henkilöt todetaan työkyvyttömiksi, heidät kirjoitetaan eläkkeelle ja sijoitetaan sen jälkeen tekemään työtä suojatyökeskuksiin näenäistä korvausta vastaan.

Käsi sydämelle, eikö tässä ole huiputuksen makua? Miksi kehitysvammaiselle nuorelle ei anneta ammattikoulutusta ympäristökeskeisen mallin mukaan, jossa hänet koulutetaan suoraan johonkin tiettyyn normaaliin työpaikkaan. Tuetun yhteisöön liittymisen mallin mukaan hän saisi ohjausta tehtävissään, mutta apua pystyisivät antamaan myös hänen ei-vammaiset työtoverinsa, jos samassa paikassa olisi korkeintaan yksi muu kehitysvammaisen

velulain mukaan kunnat ovat *velvollisia* järjestämään vaikeavammaisille henkilöille palveluasunnon.

Normaalisti on totuttu ajattelemaan, että mitä alhaisempi älykkyysosamäärä kehitysvammaiselle ihmisellä on, sitä alempi elämänlaatu hänelle riittää. Tämä on merkinnyt sitä, että vaikeavammaisia ihmisiä on hoidettu ryhmissä, jotka ylittävät kaikkien normaalien asumiskokojen rajat. Tällainen käytäntö on ollut äärimmäisen vahingollista vaikeavammaisille henkilöille itselleen.

Sopiva normi myös syvästi kehitysvammaisten henkilöiden asumiselle saadaan esimerkiksi päivähoitolaista. Sen mukaan perhepäivähoitajan ryhmässä voi olla korkeintaan neljä lasta. Vaikeavammaisen lapsen katsotaan kuitenkin vievän kahden lapsen paikan. Päivähoitolaian antaman esikuvan mukaan päädytään korkeintaan kahden hengen ryhmäkokoon myös syvästi kehitysvammaisten henkilöiden palveluasumisessa.

Normaalialia on myös se, että kehitysvammaisia ihmisiä ei sijoiteta asumaan suurin määrin vierekkäin. Tällainen käytäntö on vahingollista heidän sosiaaliselle kivalleen ja estää normaalien naapurisuhteiden kehittymistä ei-vammaisten ihmisten kanssa. Palveluasuntojen on jakauduttava asutuksen keskuuteen samassa suhteessa, jossa vammaisia elää yhteiskunnassa.

Olisiko siis tullut aika unohtaa myös asuntolat ja hoitokodit ja ryhtyä suunnittelemaan hajalleen sijoitettuja korkeintaan kahden hengen palveluasuntoja?

★

Asumisen suhteen täysi integraatio edellyttää kaikkien kehitysvammaisten henkilöiden elämistä normaalissa yhteisössä sellaisissa asumismuodoissa, joissa muutkin ihmiset elävät. Tämä tarkoittaa asumista lähinnä lapsuudenkodissa, omassa asunnossa tai sellaisessa palveluasunnossa, jossa asuu korkeintaan yksi muu kehitysvammaisen ihminen. Vuoden 1992 alusta voimaan tullut säädös palveluasumisesta antaa tälle ratkaisulle lakisääteisen pohjan, sillä vammaispal-

Kirjoittaja on psykologian tohtori ja erityispedagogiikan yliassistentti Jyväskylän yliopistossa.